GESCHIEDENIS

EN

WIJSBEGEERTE.

REDEVOERING,

TER

OPENING DER AKADEMISCHE LESSEN UITGESPROKEN

DOOR

Mr. C. W. OPZOOMER.

AMSTERDAM,
J. H. GEBHARD & Co.
1860.

GESCHIEDENIS EN WIJSBEGEERTE.

GESCHIEDENIS

EN

WIJSBEGEERTE.

3

REDEVOERING,

TER

OPENING DER AKADEMISCHE LESSEN UITGESPROKEN

DOOR

Mr. C. W. OPZOOMER.

AMSTERDAM,
J. H. GEBHARD & Co.
1860.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

VOORREDE.

Menigeen, die deze bladen in de hand neemt, zal de vraag niet kunnen terughouden: een nieuw, geheel zelfstandig werk? We hadden gedacht of gehoopt, eerst een stuk te ontvangen, waarin de aanval, van verschillende kanten [1] gedaan, werd afgeslagen. Ik heb op die vraag een zeer eenvoudig en afdoend antwoord te geven:

[1] Door Mr. J. Bakker Korff in de voorrede voor een vertaling van Marheinecke's leerboek des christelijken geloofs en levens, bl. LIV—LXI; door J. P. Trottet in de Revue Chrétienne van dit jaar, in een verhandeling over "la question religieuse en Hollande," bl. 340 volgg.; en door Dr. J. H. Scholten in een stuk, getiteld: het kritisch standpunt van Mr. C. W. Opzoomer beoordeeld, voorgelezen in de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, afdeeling Letterkunde, daarna opgenomen in de Verslagen en mededeelingen dier afdeeling, V, 4, bl. 315—374, en ten overvloede nog, naar ik verneem, afzonderlijk uitgegeven en in den handel gebragt.

gij ontvangt zulk een stuk niet eerst, omdat gij het in het geheel niet zult ontvangen.

En waarom niet? Omdat het in de wetenschap anders is dan in den oorlog. In den krijg moet gij U met het zwaard tegen elken vijand, die U aangrijpt, verweeren, of gij wordt doodgeslagen. Maar in de wetenschap geldt een geheel andere wet. Ze is ontdekt door den grooten Bentley; door hem althans uitgesproken, in deze woorden: "niemand is nog ooit door iemand anders dan door zich zelf doodgeschreven." Het is deze wet, wier bestaan ik nooit hoorde betwisten, die het geheel onnoodig maakt zich telkens naar den kant te keeren, van waar er fel geschoten wordt.

Er zijn echter nog andere, meer bijzondere redenen, die mij in het bepaalde geval, waarmede wij hier te doen hebben, tot zwijgen bewegen. Een wetenschappelijke strijd, al is hij onnoodig, kan soms zeer nuttig zijn. Maar alleen dan is dit mogelijk, wanneer beide partijen elkanders meening goed verstaan en onvervalscht weêrgeven. Ieder kan zijn gevoelen dan telkens met nieuwe bewijzen verdedigen. Er ontstaat een ware wisseling van gedachten over vragen, wier zin volkomen onbetwijfeld is. De strijders zelf, en zij die het geschil volgen, kunnen er veel uit leeren. Maar als er een aanval gedaan wordt op stel-

lingen, waaraan ik geen deel heb, die ik veeleer de eerste zou zijn om ze onjuist en belagchelijk te noemen, en die mij eenvoudig worden toegedicht, hetzij dan uit onkunde, hetzij uit kwade trouw, wat valt er dan voor mij te doen? Wat zal ik daar handhaven? Die stellingen, die ik zelf verwerp? Waarlijk, ik kan daar moeijelijk een andere taak hebben, dan om, als zich eens een gelegenheid opdoet, te verklaren, dat die leeringen nooit van mij zijn uitgegaan.

En dat zijn inderdaad de omstandigheden, waarin ik hier verkeer. De heer Bakker Korff vertelt zijn lezers, dat ik alle wetenschappelijke kennis wil uitroeijen; het standpunt waarop de onwaarheid voor waarheid doorgaat bij mijne studenten tracht te doen gelden; het Christendom wegredeneer; zinnelijk genot voor het eigenlijke levensdoel erken; een koud, dor, door en door geraffineerd egoïsme, zooals dat van Helvetius, in het leven herroep; het tegenwoordige geslacht wederom goede vrienden zoek te maken met Diderot, de Encyclopedisten, het Systême de la Nature, la Mettrie en zoo vele anderen; de openbaring te hulp neem alleen voor de leus en om aanstoot te vermijden, doch zonder den minsten levenden invloed aan haar toe te kennen; een natuurdienst aanprijs, die moet leiden tot zelfvergoding; en eindelijk den mensch

vrij wil maken van Gods woord, van het Christendom, van alle godsdienstige, zedelijke en staatsregtelijke banden, opdat hij niet meer geest, niet meer boven de natuur zij. Een liefelijke voorstelling, niet waar? Zou ik niet mij zelf dood schrijven, als ik zocht te bewijzen, dat die schets mijn portret niet is? Ik meen, dat de schilder volmaakt tevreden kan zijn, als ik zelf zijn schilderwerk zoo ophang, dat het door iedereen moet gezien worden, en dan in den katalogus met groote letters laat drukken: N°. 1. J. Bakker Korff te Leiden: het portret van den Utrechtschen hoogleeraar Opzoomer. Wilde ik de gedienstigheid tot het uiterste drijven, ik zou er op laten volgen: N°. 2. Dezelfde: het portret van den gewezen minister van der Brugghen, en er bij schrijven: dit stuk is even fraai van kleur en even treffend van gelijkenis.

Het penseel van den heer Trottet is oneindig beter. Hij is in een goede school geweest, en heeft veel gevoel voor kleur en teekening. Maar is het portretschilderen wel zijn vak? Men oordeele. Volgens zijn schets leer ik, "qu'il n'y a qu'une seule réalité certaine, la nature et ses lois." Ik doe dat, omdat ik uitga van het vooroordeel, "que rien n'est réel que ce qui se palpe et se voit." Ik bedien mij dan ook van de feiten alleen, "pour mettre de côté le fait par excellence, l'être moral," iets wat zeer

natuurlijk is, daar mijne methode niet toelaat, "qu'on ne comprenne et ne respecte réellement les faits de l'ordre moral." Wat zou ik op dat alles anders kunnen zeggen, dan dat ik mij zelf er niet in herken? wat anders, dan dat hier leeringen worden aangetast, die ik nooit heb gepredikt? En als ik meer wilde geven dan die verklaring, als ik ze ook wilde bewijzen, dan zou ik moeten ontwikkelen, dat ik wel de methode van de studie der natuur, maar nooit de heerschappij van de natuur zelve heb trachten uit te breiden; dat ik naast de zinnelijke waarneming een andere heb gesteld; dat ik niet alleen een gevoel van het schoone, maar ook een gevoel van regt en pligt, een gevoel van godsdienst als bronnen der waarheid heb erkend. Ik zou dat moeten aantoonen door een aantal bladzijden uit mijne werken te laten overdrukken. Zou zulk een verbrokkelde tweede uitgaaf mijner geschriften eenig nut stichten? En zou ik den minsten waarborg hebben, dat hetgeen de eerste maal misverstaan of verdraaid was, als ik het nog eens zei er beter af zou komen?

En nu de heer Scholten, die eerst toen in mijn wijsgeerig standpunt, in het kritisch empirisme, zoo veel kwaad zag, toen ik in een vergadering, waarin wij beiden zitting hebben, een door hem geopperd gevoelen, nadat het aan

de orde van discussie gesteld was, had bestreden. Hij verzekert (onder anderen, want hij verzekert zoo bijzonder veel), dat ik, voor de ervaring ijverende, daarmede een bloote waarneming huldig en alle denken verwerp, m. a. w. alle vragen naar oorzaken, naar eenheid, naar organisme, soort en geslacht, naar natuur en kosmos, naar natuurwetten en wat dies meer zij, onmogelijk maak, zoodat men tevreden zou moeten zijn met de sterren *te zien*, zonder iets van den zamenhang van het wereldstelsel te leeren kennen. En tegen zulk een ervaringsleer trekt hij nu te velde. Dat is: hij strijdt tegen een vijand die alleen in zijn verbeelding bestaat. Of is die ervaringsleer ooit door mij den volke verkondigd? Ze is inderdaad zoo ongerijmd, zoo onzinnig, dat het gemakkelijk is haar te verslaan. Maar heb ik ooit eenige gemeenschap met haar gehad? Niet de geringste. De natuurkunde te laten *uitgaan* van zinnelijke waarneming, alle wetenschap te laten uitgaan van waarneming, daarmede is het bestaan van nog iets anders dan de waarneming niet gedeerd. Het begin is nog het einde niet, en het uitgangspunt niet de geheele weg. Naast de onmiddellijke waarheden, die de waarneming levert, staan de middellijke, die zij alleen niet levert; het denken, de redenering bouwt ze er op. Duidelijk en uitvoerig heb ik dat alles geleerd. Bestreed

ik de bespiegeling, dan bestreed ik daarmede, het woord in den engeren zin gebruikende, alleen die stelsels, die enkel door het denken, zonder telkens de waarneming te hulp te roepen, vooruit willen komen. Ik zou dit alles kunnen bewijzen door mijne verhandeling over: Bespiegeling, waarneming of ervaring? mijn: weg der wetenschap, mijn: wetenschap en wijsbegeerte, en mijn: de waarheid en hare kenbronnen, gedeeltelijk te laten herdrukken. Zou het niet beter zijn te wachten, totdat er een nieuwe druk van die werken in hun geheel noodig is? Mij dunkt, ik mag er mij dan meer van beloven. Want er is dan weêr een goede tijd over voorbijgegaan, en de hartstogt zal dan wel bekoeld zijn die nu zulke stellingen aan mij liet toedichten. En de onbevooroordeelde landgenooten? Welnu, hebben zij dan niet de geschriften, die ik daar noemde, en zijn ze niet in staat die te lezen? Hun oog wordt immers niet door hartstogt verblind.

Er is nog meer, wat mij alle tweegevecht doet weigeren. Met kalmte hoop ik mijne wereldbeschouwing te volmaken, en waar ik het noodig acht haar anderen mede te deelen. Maar een ijveraar voor haar te worden, een proselytenmaker, een man die altijd het zwaard voor haar trekt, dat is het niet wat ik begeer. Er is niets wat ik meer heb leeren haten dan eenzijdigheid en par-

tijzucht. Als ik een vijandelijk stelsel had geveld, en de menigte hoorde jubelen over dien val, ik geloof dat ik de eerste zou zijn die dat stelsel weêr opraapte, omdat er toch zeker nog wel wat goeds en bruikbaars in zou te vinden zijn, dat ik niet gaarne in het slijk zag getrapt. En mijne jubelende medestanders? Ze zouden menig hard woord van mij moeten hooren. Niets zou mij meer ontmoedigen, dan wanneer ik waarlijk was, waarvoor de heer Trottet mij gelieft uit te geven, "maitre de la situation, roi de l'université." Ik vraag voor mijne overtuiging een bescheiden plaats in ons vaderland, en zulk een plaats heeft ze, trots den fellen tegenstand dien zij in den aanvang ondervond, voor goed veroverd, maar ik verheug mij innig, dat er ook nog andere overtuigingen bestaan, wier regt en wier kracht ik erken. Om het leven is alles te doen, en ik ben er diep van doordrongen, dat voor dit groote doel mijn stelsel het in menig opzigt van andere wint, maar ook in menig opzigt er voor onderdoet. Er is veel waarom ik blijf die ik ben, maar er is ook veel waarom ik het liever met anderen eens was. Daarom is zelfs een onregtvaardige aanval mij niet onwelkom; hij zal dat heir van napraters terughouden, die als zij het door een ander gevondene eens hebben omhelsd, nu van meening zijn, dat er daarbuiten niets meer mag

bestaan, en dat iedere andere leer onzinnig en verderfelijk is. Doch genoeg hiervan: ik heb er in mijn stuk over Lessing reeds van gesproken.

Behalve kalmte, om in mijn kring stil en rustig voort te werken, verlang ik voor mij zelf ook vrijheid. Tot die vrijheid behoort ook het regt, om dan alleen te spreken wanneer ik het goed vind, en alleen over zulke onderwerpen die ik zelf gekozen heb. Ik ben niet van plan, mij door een aanval eenig geschrift te laten afdwingen. Of meent men misschien, dat een wederlegging van den heer Scholten slechts de voortzetting zou zijn van een door mij zelf begonnen strijd? Men kan het niet meenen, zoodra men de feiten kent. Het zij mij vergund, er een oogenblik bij stil te staan.

Ons vaderland bezit een akademie van wetenschappen, wier eene afdeeling aan de beoefening van letteren, historie en wijsbegeerte is gewijd. Het doel bestaat niet enkel in het voorlezen van verhandelingen, maar vooral in het zamenspreken over die verhandelingen, in discussie. De heer Scholten, even als ik lid dier afdeeling, las in de zitting van December 1859 een opstel voor over de oorzaken van het hedendaagsche materialisme. In de zitting van Januarij 1860 werd de discussie over dat opstel geopend. Ik bragt eenige bedenkingen in,

waarop geantwoord werd. De tijd, voor de vergadering bestemd, was om, en de voortzetting der discussie werd uitgesteld tot de volgende zitting, die van Februarij. Ik bestreed toen op nieuw dat opstel. Men kan mijne bestrijding vinden in de Verslagen en mededeelingen onzer afdeeling V. 3. bl. 234—250. De heer Scholten, toen niet tegenwoordig, verklaarde in April zijn voornemen, "om in de eerstvolgende vergadering nog eens op zijne verhandeling terug te komen, *ten einde de zwarigheden, daartegen gemaakt, op te lossen.*" Zoo lees ik t. z. p. V. 4. 314. In de zitting van Mei zou dus tot nieuwe discussie gelegenheid bestaan. Ik was bereid om er deel aan te nemen. Maar gaf nu de heer Scholten wat hij beloofd had? Bl. 315 t. z. p. geeft het antwoord op die vraag. Hij zou de zwarigheden, tegen zijn stuk over het materialisme door mij gemaakt, oplossen, zegt bl. 314, en de titel zijner repliek op bl. 315 is: het kritisch standpunt van Mr. C. W. Opzoomer beoordeeld. Zoo ontweek hij de discussie en sprak over iets nieuws. Zijn bestrijding van anderer stelsels over ziel en ligchaam, en de mededeeling van zijn eigen gevoelen daarover, dat was aan de orde gesteld; maar wanneer was mijn wijsgeerig standpunt in behandeling gebragt? Er was geen verband, anders namelijk dan een persoon-

lijk, tusschen zijn philippica en hare aanleiding. Hij zelf begreep het, toen hij zijn zoogenaamd antwoord in het licht gaf, zonder dat mijne bedenkingen in den handel waren gebragt. Zijn stuk was iets geheel nieuws, alleen door zijn toorn in het leven geroepen, een toorn die toch drie maanden tijd had gehad om te bedaren. "Drie maanden," zegt Macaulay ergens, "het is een korte tijd om een boek te schrijven, maar het is een zeer lange tijd om in woede te zijn."

Nog eens, wat hadden mijne bedenkingen met mijn standpunt te doen? Ik had beweerd, dat het stuk van den heer Scholten een plagiaat was, en dat zijn, of liever anderer redeneringen over ziel en ligchaam geen steek hielden. Al ware mijn wijsgeerig stelsel wederlegd, was daarom die bewering valsch? Ik wil eens aannemen, dat mijn kritisch-empirische methode niet deugt, en dat men ook het oneindige wel degelijk kan leeren kennen, houdt daarom het stuk van den heer Scholten op, een plagiaat te zijn, en worden daardoor zijn redeneringen, of liever die van Fichte en Ulrici, over ziel en ligchaam, iets krachtiger? Stel, ik kan niets opbouwen, volstrekt niets, kan ik daarom ook niets afbreken, en heb ik daarom de verhandeling van den heer Scholten niet afgebroken? Als ik, men sta mij toe nog eens aan Macaulay te denken,

als ik niet in staat ben de kleinste rol in een nastukje te spelen, mis ik daarom het regt, om een slechten tooneelspeler uit te fluiten? Als ik niet in staat ben, een ader van een slagader te onderscheiden, mis ik daarom het regt, om mijn buurman voor een kwakzalver te waarschuwen?

Zietdaar, mijn waarde lezers! de redenen u ontvouwd, waarom ik niet antwoord op de drie tegen mij geschreven stukken. Mijn aanvallers gun ik het laatste woord. Vooral de heer Scholten heeft zich dat nooit laten nemen. Het zou mij zelfs zeer bevreemden, als deze korte voorrede hem niet op nieuw naar de pen deed grijpen, en als er niet spoedig een boekje verscheen, getiteld: "het stilzwijgen en de voorrede voor zijn geschiedenis en wijsbegeerte van Mr. C. W. Opzoomer, nader toegelicht en teregtgewezen door J. H. Scholten, Hoogleeraar te Leiden." Als dat boekje komt, ik zal er niet op antwoorden.

Toen ik in dezen zomer met volle teugen mij aan bosch- en berglucht te goed deed, boeide mij dikwijls het gezigt van hoogstammige boomen, geheel met klimop bedekt of door andere slingerplanten omstrengeld. Wat aan zich zelf overgelaten als een tenger kruid langs de aarde kroop, zag ik hoog in de lucht zich verheffen, zoodra het maar een steun had gevonden, waaraan het zich hechten kon. Was het vreemd, dat in mijn geest de gedachte opkwam: zoo is het ook in het leven, zoo ook in de wetenschap van den mensch. Om zich hoog boven de aarde in vrijere lucht te bewegen heeft overal de zwakke plant den krachtigen stam noodig. Hoe menige wetenschap blijft langs den grond kruipen, om weldra door zijn stof bedekt onkenbaar te worden, die zich fier verheffen zou, wanneer zij het niet versmaadde, om een stevigen steun zich op te winden. Of ziet gij in onze kennis die trotsche

stammen niet, die sterk genoeg zijn om alle planten te dragen? Niet als parasieten hechten deze er zich aan, om in hare omarmingen hen te dooden; slechts maken ze er met hare wortels zich aan vast, om, het vreemde leven niet deerend, zelf van den grond op te komen. Misschien hebt gij ze reeds ontdekt; toch willen wij ze van naderbij beschouwen. Geschiedenis en wijsbegeerte zijn de namen dier twee fiere stammen. Zonder haar steun beurt geen plant der kennis zich op.

Niet zelden wordt het tegendeel beweerd. In plaats van geschiedenis en wijsbegeerte voor de noodzakelijke hulpmiddelen of ondersteuning of voorbereiding, de naam is vrij onverschillig, van ieder te verklaren, die den mensch of de natuur regt wil leeren kennen, geeft menigeen er de voorkeur aan, geheel zelfstandig te zijn. Waarom, zoo hoort men velen spreken, waarom zullen we ons nutteloos vermoeijen met in het verleden te graven, of te droomen van een schoone toekomst die nooit zal naderen, een ideaal dat niemand ooit zal bereiken? Het is immers zoo benijdbaar niet, het leven van den oudheidzoeker, die met begeerige hand naar schatten graaft, maar blijde is als hij regenwurmen vinden kan. En het is den mensch niet zoo overwaardig, op het zachte bed der bespiegeling genoegelijk, soms ook zwaarmoedig, te droomen, terwijl

het harde, doornige veld der werkelijkheid hem voortdurend tot arbeid oproept. Niet achter ons, noch ver voor ons uit, maar om ons heen ligt de streek die onze krachten vergt. Met open oogen het heden waar te nemen, in welke rigting dan ook, daartoe zijn wij geroepen; het verleden en de toekomst gunnen wij den dweeper en den nieuwsgierige, voor wie er niets ernstigs te doen schijnt.

Zoo spreekt menigeen, bijzonder met zich zelf tevreden, omdat hij, nu het oogsttijd is, den sikkel in de hand heeft en tegen zweet noch moeite opziet, maar den man bespottend, die het plan der voorraadschuur ontwerpt of de aarde scheikundig onderzoekt, waarin zijn tarwe gegroeid is, daar toch op het oogenblik geen van beide te pas komt. Maar neen! zoo slaafs wil hij aan het heden zich toch niet binden. Iets van het verleden en iets van de toekomst wil hij nog wel opnemen, zooveel hij juist gebruiken kan. Slechts moet het niet te ver gaan, niet tot aan de grenzen zijner mogelijke kennis, maar tot aan de grenzen van zijn oogenblikkelijk belang. Een weinig wijsbegeerte lust ons, dat wil hij den ouden dichter nog wel nazeggen. Ook een weinig geschiedenis, voegt hij er misschien nog bij. Maar vooral haast hij zich dat woord te herhalen: te veel staat ons tegen.

Zou onze tijd meer dan een der vorige eeuwen aan

zulk een verzet tegen geschiedenis en wijsbegeerte zich schuldig maken? Men zou het bijna gelooven, wanneer men van allerlei kanten de klagt hoort opgaan, dat onze tijd, in enkel stoffelijke belangen verzonken, slechts naar een oogenblikkelijk voordeel vraagt en aan die kennis alleen waarde hecht, die terstond te gebruiken is, terstond in genot zich laat omzetten. Ik waag het, van die klagt het regt te betwisten. Ik erken, en ik verheug mij er in, dat veel, waarvan onmiddellijk vrucht te hopen is, en dat vroeger verwaarloosd werd, thans met zorg wordt gekweekt en in de rij der geëerbiedigde wetenschappen is opgenomen, terwijl het vroeger slechts buiten de deur van het heiligdom een plaats vond. Maar ik ontken, dat die wetenschappen, die hare vruchten niet zoo spoedig dragen, of waarvan men zelfs in het geheel geen stoffelijk voordeel te gemoet ziet, minder in eere zijn dan te voren. In het stelsel, waarin men ongeduldig naar voedsel, naar rijkdom jaagt, staat van alle natuurwetenschappen, ik wees het elders aan, de sterrenkunde thans het laagst, door de kennis der planten misschien het digtst gevolgd. En wie zou durven beweren, dat onze tijd alleen voor de werkplaatsen der scheikunst zijn geld veil heeft, en niet voor de kostbare observatoriën en werktuigen van den astronoom of de uitgestrekte tuinen der botanie? Ik zou meer kunnen noemen,

maar dit ééne voorbeeld is voldoende. En zouden we dan kunnen gelooven, dat men thans meer dan ooit geschiedenis en wijsbegeerte gering zou achten? De ondervinding zou het ons anders leeren. Overal is de geschiedenis en hare beoefening op nieuw in hoog aanzien. De vorige eeuw versmaadde haar of waagde het naar de wijsgeerige stelsels van den dag haar te verwringen; onze eeuw daarentegen heeft hare regten en titels hersteld, en verdient bij uitnemendheid den naam der historische te dragen. Verhoogde belangstelling is ontwaakt voor het leven van alle volken en alle tijden; in den nacht van het verste verleden ontsteekt de herinnering haar fakkel; niemand vraagt naar den band, die het tooneel der vervlogen eeuwen aan ons voordeel verbindt. De geschiedenis van het vaderland wekt overal eerbied en liefde; ook bij ons, al ging misschien de eerste stoot van vreemden uit; en nieuwe, frissche en rijke talenten worden opgeroepen om haar te beoefenen. En met welk doel? Om hetgeen den naam van voordeel pleegt te dragen? om de bronnen onzer welvaart rijker te doen vloeijen? om ons de artikelen onzer grondwet beter te leeren verstaan? misschien wel om onzen grooten redenaars van de regering en van de volksvertegenwoordiging de gelegenheid te openen, om hun welsprekende tongen in een stroom van historische voorbeelden te doopen? Neen, zelfs

aan zulk een belang is niet gedacht; niets is er wat hier ons toelacht dan kennis, waarheid, rijkdom van menschelijk leven; inderdaad! wij zijn nog zoo materialistisch niet als men wel voorwendt. En de wijsbegeerte? We zijn immers nog geen half menschenleven van den tijd verwijderd, toen alles voor haar de knieën boog en van een harer stelsels geloovig de orakeltaal verkondigde. Die afgodische eerbied is ons slecht bekomen. Met eenparigheid van stemmen op den drievoet gezet en door den wierookwalm der hulde bedwelmd, wat kon ze anders doen dan hare godspraken geven? Ze gaf ze over alles. In één harer priesters kwam zij er openlijk voor uit, dat zij niets onbegrijpelijks wilde erkennen en niets onbegrepen zou laten. Dat waren hare wilde bacchanaliën. Maar die tijd ging voorbij, en de menschheid ontwaakte uit haar koortsigen droom. In gramstorig ongeloof sloeg het blinde geloof om. Men had er genoeg van, de taal eener opgewondene verbeelding voor eeuwige, goddelijke wijsheid te genieten. De schoone verleidster kon niet langer behagen, met verachting stiet men haar van zich af. Om bij die verachting te blijven? Neen! ook hare dagen zijn reeds geteld. Men was zelf de oorzaak van al het onheil geweest. Goddelijke schoonheid had men gezocht waar menschelijk schoon te vinden was, oplossing van eeuwige raadsels waar het ant-

woord op bescheidener vragen niet geweigerd werd. Stem uw eisch slechts lager, en gij zult voldaan zijn. Thans begint men het in te zien. De valsche, ijdele pronk, waardoor men zich verblinden liet, is van het hoofd gevallen, maar het natuurlijke schoon komt er te beter door uit. De vormen mogen vergaan, het wezen is eeuwig, en gelijk de dichter het van de godsdiensten getuigde, zoo vangt men aan het ook van de wijsgeerige stelsels te erkennen: al verwerp ik ze alle, zoo doe ik het alleen uit liefde tot de wijsbegeerte.

Geen te ongunstig oordeel dus over onze eeuw. Maar ook geen te gunstig. Al sluiten wij het oog niet voor het goede dat zich om ons heen vertoont, al verheugen wij ons, tegenover den nacht of het verleidend dwaallicht van vroegere dagen, in het morgenrood dat de oosterkimmen kleurt, toch zou het een dwaze overdrijving zijn, als we in dien zwakken glans reeds den vollen middaggloed aanschouwden. Geschiedenis en wijsbegeerte mogen hare hoogte naderen, ze zijn nog ver van die bereikt te hebben. Het regt en de waarde harer beoefening wordt niet ligtzinnig verguisd, maar ook niet algemeen en blijmoedig erkend. Tegenover den ruimen blik, dien zij beloven, wordt nog dikwijls de bekrompenheid, tegenover hare veelzijdigheid nog vaak het eenzijdigste standpunt verkozen. Velen die het veld eener

bijzondere wetenschap beploegen, keeren zich nog met minachting af van onderzoekingen, die op ieder veld zich bewegen, of beseffen althans niet, wat nut zij er aan zullen ontleenen, ieder voor zijn eigen akker. Ten hoogste zien ze in haar een nuttige ontspanning, een werk dat als verpoozing wel te prijzen is, maar dat nooit een hoofdtaak van het ernstige leven mag zijn.

Het kan niet moeijelijk vallen hun dwaling te wederleggen. Of zou, om van hem uit te gaan, die natuurkundige regt hebben, die tusschen het terrein van geschiedenis en wijsbegeerte en zijn eigen grond een scherpe grenslijn trekt, en voor zich genoeg meent te hebben aan navorschingen die buiten dat terrein blijven? Bij een eersten blik kan het inderdaad zoo schijnen. Met een deel der natuurvoorwerpen, laat het zijn met planten of dieren, houdt hij zich bezig. Wat heeft hij dus anders te doen dan naauwkeurig de verschijnselen waar te nemen, in hun bestanddeelen ze te ontleden, ze met elkander in verband te brengen en de wetten van hun zamenhang op te sporen? Wat zou hem dwingen op een ruimer, wel zeer aantrekkelijk, maar tevens zoo gevaarlijk gebied over te gaan? Als of hij dat gebied kon vermijden! Laat ons hem nog eens bepaald vragen wat hij doen wil. Verschijnselen waarnemen. — Verschijnselen, waarvan? — Van de stof. — Om

daarbij te blijven staan? — Neen, ook de oorzaken moeten gezocht worden, om op te klimmen tot de algemeene wetten die de stof beheerschen. — Heb ik niet reeds genoeg gehoord? Ieder natuurkundige spreekt van den eersten dag af dat hij begint te onderzoeken, zelfs van den eersten dag af dat hij op de schoolbanken plaats neemt, van stof, van oorzaak, van vermogen en kracht, van wetten en van stofdeelen. Die begrippen zijn hem de getalen waarmeê hij zijn rekening aanvangt. Hij heeft ze niet door eigen werkzaamheid verdiend; hij heeft ze eenvoudig geërfd. Hij zal duizenden van feiten zoeken, maar de begrippen staan hem reeds vast. Zijn wetenschap is, hij herhaalt het ons telkens, de wetenschap der feiten. Maar dient er dan geen wetenschap te zijn van de begrippen waarmede hij zoo voetstoots werkt? Indien zij eens valsch waren, of te ruim of misschien ook te eng door hem opgevat en toegepast, zou dan nog zijne rekening kunnen sluiten? Hij wil buiten het veld der wijsbegeerte blijven, en hij arbeidt, ik moet waarlijk zeggen hij speelt voortdurend met begrippen, terwijl toch alleen de wijsbegeerte de wetenschap der begrippen is. Zoo staat hij dus geen oogenblik buiten haar gebied; zou het voor hem zelf niet der moeite waard zijn te onderzoeken, of hij in haar gebied het regte pad betreedt? Maar ik mag hem met mijne vragen nog

niet loslaten; ik moet het gesprek nog voortzetten. Gij spreekt van oorzaken en krachten, van vermogens en wetten, gij onderzoeker der plantenwereld; meent gij, dat uw vriend, die het dierlijke leven doorvorscht of die in de chemische werkplaats arbeidt, ook van oorzaken en krachten, ook van vermogens en wetten mag spreken? of is dat uw eigen afgesloten jagt? Niet waar, de overige natuurkundigen hebben dat alles met u gemeen; in het vrij gebruik er van wilt gij hen niet beperken. En behooren ze aan de natuurkundigen alleen? Of staan ze ook voor den beoefenaar der zedelijke wetenschappen open? Gij kunt het immers geen oogenblik in twijfel trekken. Welnu dan, waar hooren die begrippen toch wel tehuis? Uw plantenkunde gebruikt ze, maar heeft ze niet gemaakt; het erfdeel uwer zusterwetenschappen zijn ze evenmin, ofschoon ook zij er het volle genot van hebben, misschien ook wel het volle gevaar van loopen. Mij dunkt, er blijft, daar gij aan de geschiedenis wel niet zult willen denken, niets anders over dan de wijsbegeerte, die op het gebied der natuur den eigen naam van natuurphilosophie draagt, en tot wier domein de grondbegrippen behooren, die alle natuurwetenschappen met elkaâr gemeen hebben. Één van beiden dus, óf de natuurkundigen moeten er rond voor uitkomen: wij bekreunen ons niet om

onze grondbegrippen; het is ons om het even, of ze grondwaarheden of gronddwalingen zijn; wij bouwen rustig voort, op gevaar af dat de bodem onder onze voeten zal wegzakken; of zij moeten het even rond erkennen: wij steunen op den algemeenen bodem der wetenschap, op de wijsbegeerte; zij toetse de stevigheid der fundamenten. Zou het niet dubbel noodig zijn, wanneer wij nog opmerken, dat de natuurkundigen niet alleen van een aantal begrippen uitgaan, maar zelfs, schoon niet altijd even eenparig, van een aantal stoute oordeelen. Niet zelden hoor ik hen moedig verzekeren: de natuur is volmaakt, de natuur is doelmatig, de natuur is eenvoudig, de grootste gevolgen bereikt zij door de kleinste middelen, oorzaken en gevolgen zijn volkomen evenredig, en wat dies meer zij. Kloeke beweringen, voorwaar, aan geen enkele der natuurwetenschappen uitsluitend eigen. Waar zal van hare juistheid blijken? Misschien valt de kring dier oordeelen niet eens met die der geheele natuur te zamen, misschien is hij nog oneindig ruimer dan de oneindige natuur; het is mogelijk, dat zij begrippen onderstellen, die zich eerst op het veld der zedelijke wetenschappen openbaren, welligt zelfs de voorstelling eener oneindige rede; voor welke regtbank zouden ze dus te dagen zijn anders dan voor die der algemeene alle bij-

zondere omvattende wetenschap, voor die der wijsbegeerte?

Ik verneem een gewigtige bedenking. Hoe zal de wijsbegeerte hier regt spreken? vraagt de natuurkundige. Zal zij beter dan iemand onzer over de begrippen van stof en kracht, van vermogen en wet kunnen oordeelen? Waar zal zij hare hooggevierde kennis opdoen dan juist in die natuur zelve, die wij beoefenen? Of zal zij in het luchtledige der bespiegeling zich op de vleugelen der verbeelding verheffen, en buiten lucht en stof gezeteld beslissen wat stof en kracht en wet is?

Dat zou waarlijk een groote ongerijmdheid zijn. Maar heb ik dan beweerd, dat de wijsbegeerte hare taak buiten de natuurstudie om moet verrigten? Dan stond ik schuldig aan hetzelfde vergrijp waartegen ik ijverde, aan de fout der bekrompenheid, die een kloof wilde maken tusschen de natuurwetenschap en de wijsbegeerte. De begrippen, die ik noemde, zijn noch den physicus noch den chemicus, noch den astronoom noch den zoöloog uitsluitend eigen; ze behooren aan allen als één onverdeeld goed. Daarom wie over dat goed te regt wil zitten, moet zich met geen hunner in zijn beperkte sfeer bewegen, maar zich op aller gebied tehuis gevoelen, en het in zijn geheel, in den zamenhang van al zijne deelen overzien. Dat is de beteekenis van den

grooten eisch: hij moet niet bloot natuurkundige, dat is beoefenaar van deze of gene natuurwetenschap, hij moet wijsgeer der natuur zijn. Gij ziet, dat is een andere natuurphilosophie dan die beruchte waanzin, die bij weinig goed zoo talloos veel kwaad heeft gesticht en met regt in algemeene verachting is gekomen. Niet in een kluizenaarscel der bespiegeling ontvlugt zij de welige, rijke vrucht belovende akkers der natuurkunde, maar in het midden dier gezegende landouwen neemt zij hare plaats, om met het oog op de verscheidenheid der gewassen de taak van den wijzen grondbezitter te vervullen, die, al egt en ploegt, al zaait en maait hij zelf niet mede, toch het best weet te zorgen, dat geen enkele der voorraadschuren ongevuld blijve.

Is het mij gelukt, den natuurkundige op het gebied der wijsbegeerte te leiden, dan kan het mij ook niet moeijelijk vallen naar dat der geschiedenis hem tot gids te zijn. Keeren wij slechts tot die begrippen terug, waarvan hij zich zoo onbeschroomd bedient. Het is natuurlijk in een bepaalde beteekenis dat hij ze gebruikt. Welnu, sints wanneer zijn zij in omloop? en hebben ze altijd dien zin gehad? Zoo niet, wanneer kregen ze dien voor het eerst? Geen van die begrippen is willekeurig; noch door het goedvinden van dezen of genen wetgever, noch door onderlinge afspraak zijn ze ontstaan; geen anderen naam

mogen ze dragen dan dien van het noodwendige resultaat eener voorafgegane wereldbeschouwing, die kort en kernachtig er in ligt opgesloten. Ze zijn de uitkomsten eener lange ervaring, of eener meening die men voor ervaring uitgaf. Misschien heeft die wereldbeschouwing, die ze uitspreken, zelve een vroegere verdrongen. Maar op haar eigen beurt heeft ook zij de wisselvalligheden van het lot ondervonden. Zoo is er van ieder begrip een geschiedenis, soms zeer rijk in gebeurtenissen, een geschiedenis, wier bladzijden van menige stoute ontdekking, maar ook van menige dwaling en menig vooroordeel spreken. Het eene begrip is veel ouder dan het andere; sommiger wording verliest zich in de eerste eeuwen des menschdoms, anderer ontstaan werd nog door onze tijdgenooten bespied. Enkele malen kunnen wij den grooten geest noemen, aan wiens eerewagen ze vast verbonden zijn. Het begrip van het onvergankelijke der stof, als een door de wetenschap voor goed veroverd begrip, heeft een leeftijd van slechts weinige tientallen van jaren achter zich; het begrip van het onvergankelijke der kracht bij al de wisseling harer gestalten is nog veel jonger. De schoonste en grootste velden van menschelijke werkzaamheid zijn met die begrippen ontsloten. Zoo vangen ze een heerlijke toekomst aan. Maar zelf staan ze aan den eindpaal van een vruchtbaar en edel onderzoek. Zoo

sluiten ze een glansrijk verleden. Waar men hen nadert, het is overal het gebied der geschiedenis, waarop men hen aanschouwt, in hun ontstaan, hun leven, hun lotwisselingen, hun ondergang misschien. Maar wie zou dan in staat zijn die begrippen te behandelen, zonder op dat gebied meer dan den voet te hebben gezet? Wie zou die begrippen kunnen verstaan en waarderen, die het boek hunner geschiedenis niet had gelezen? wie hun adel weten te schatten, die hun stamboom niet in het hoofd had? Zoo heb ik dan wel geen onregt, wanneer ik alleen dien natuurkundige voor een echt wetenschappelijk man verklaar, die met de geschiedenis zijner wetenschap innig vertrouwd is. En hij kan dit niet zijn, wanneer hij haar niet heeft leeren kennen in haar voortdurend verband met de ontwikkeling van alle andere deelen der menschelijke kennis. Of is het mogelijk, dat gij de geschiedenis van uw vaderland kent, zonder van andere volken in Europa, zelfs zonder van andere werelddeelen veel te weten? Maar zietdaar ons aangeland op het grootste gebied der historie, bij de geschiedenis der beschaving, die meer waarde heeft dan het tafereel van oorlogen of kabinetstwisten. Op dit veld der geschiedenis staat de ware natuurkundige evenzeer als op dat der wijsbegeerte.

En zou de regtsgeleerde, de staatsman zich ver

van beide kunnen houden? Slechts onder ééne voorwaarde, dat hij afstand doe van zijn verheven titel, en zich met den niet zeer achtbaren naam van wetgeleerde wil tevreden stellen. Maar geen man van wetenschap, die aan de verschijnselen, waarmede hij te doen heeft, die bekende woorden zal willen leenen: vraag ons niet, van waar we komen, daar we er nu toch eenmaal zijn. Om een artikel der wet uit te leggen en op een voorkomend geval toe te passen, daarvoor zeker is het vaak onnoodig geschiedenis en wijsbegeerte te hulp te roepen, en waar het noodig mogt zijn kan de wetgeleerde immers bij dezen of genen meester zweren. Maar die een ander, een hooger standpunt begeert, die niet zoo laag en verachtelijk langs den grond wil blijven kruipen, die moet aan den stam der algemeene wetenschappen zich in de hoogte rigten. Hem kan het niet genoeg zijn te weten, welke wetten de burgers thans verbinden, en wat op het oogenblik de staatsvorm is, waarin het land wordt geregeerd. Zal hij als een redeloos wezen genieten, zonder te kennen, zonder te vragen naar de oorzaken van zijn genot? Zal hij als een slaaf bukken onder de wetten en de instellingen van den staat, terwijl er geen enkele vonk van liefde in zijn gemoed gloort, en het hem volmaakt onverschillig is, of er misschien morgen reeds in het tooneel der maatschappij verandering komt?

De denkende mensch vraagt bij ieder verschijnsel: waardoor? en let op de oorzaak der dingen; de zedelijke mensch vraagt: waartoe? en onderzoekt, of men naar het groote doel der ontwikkeling op weg is. Wil de staatsman, de regtsgeleerde, op den eerenaam van denkend en zedelijk mensch aanspraak maken, hij kan die vragen niet terughouden; aan het heden heeft hij niet genoeg; ook op de toekomst en op het verleden behoort zijn blik te zijn; hij kan den band met de wijsbegeerte en de geschiedenis niet breken.

Of zal het hem vrijstaan, in een schikking te treden en althans de helft der taak van zich af te schuiven? Ware het niet goed, althans der geschiedenis vaarwel te zeggen? Er blijft dan immers nog genoeg te doen over. En wat kan er ook meer begeerd worden? We leeren dan het regt kennen niet alleen zooals het thans in de maatschappij is opgenomen, maar ook zooals het in zijn eeuwig wezen is. Het denken schept ons een theorie, een volkomen gesloten stelsel des regts, een ideaal, dat ons de toetssteen is waarop wij al het bestaande kunnen beproeven, de maatstaf waaraan wij het kunnen meten. Zoo gevoelen wij ons in staat, niet alleen om den tegenwoordigen regtstoestand naauwkeurig te leeren kennen, maar ook om dien te beoordeelen, en wat nog meer zegt, om dien te hervormen. Zoo hand-

haven wij onze hooge waarde als vrije wezens, die hun lot in eigen hand hebben.

Zeker, maar om uw waarde als verstandige wezens met voeten te treden. Of noemt gij misschien den man verstandig, die omdat hij een open oog heeft voor de gebreken der vertrekken, waarin hij woont, en omdat hij tevens weet, hoe hij het alles gaarne zou hebben, het plan opvat om stoutmoedig naar zijn ideaal te hervormen? Hier breekt hij een muur weg, om een ruimere zaal te hebben; daar trekt hij er nog een verdieping op; ach! de arme man heeft aan de fundamenten niet gedacht; zijn huis begon reeds zoo goed naar zijn smaak te worden, toen is het ingestort. Alleen om het heden en de toekomst heeft hij zich bekommerd; naar het verleden, naar hetgeen voor zijn oog verborgen was, heeft hij niet gevraagd. Hebt ge niet wel eens medelijden gehad met kinderen, die naar de markt waren geweest om zich bloemen te koopen? Ze kwamen zoo vrolijk te huis, zoo gelukkig met hun koop; de stengel zag er gezond uit, de bladeren waren frisch, de bloem kon nog lang duren. Maar welk een droefheid den volgenden dag, alles verwelkt, een stengel met prachtige bloemenkroon was in de pot gestoken, maar er waren geen wortels aan. Zulk een stengel zonder wortels zijn ook uw scheppingen, wijsgeerige hervormers van den staat,

die om de geschiedenis u niet bekreunt. Of, wilt gij liever het andere beeld, ook gij zijt zulke moedige bouwmeesters, die het beneden zich rekenen aan de grondslagen te denken. Wij, die hooger dunk van de geschiedenis hebben, wij nemen ons de vrijheid, ook over u van haar te leeren. Want ge zijt ons geen nieuwe verschijning; we hebben u reeds aan het werk gezien, toen gij niets ontzaagt en de handen volkomen vrij hadt. Ge deinsdet er niet voor terug, alles te sloopen wat u tegenstond, hoe vast het ook met duizende belangen verbonden was; gij ondernaamt het, de gedaante der dingen naar uw eigen zin te vernieuwen. En zoo schoone vruchten heeft uw arbeid gedragen, dat niets zoo krachtig als uw voorbeeld heeft gewerkt, om ons geslacht alle ingenomenheid met wijsgeerige hervormingen te doen verliezen, en het regt der geschiedenis hooger te doen rijzen dan ooit te voren.

Bij menigeen zeker veel te hoog, zoodat op nieuw dat beroemde verwijt te pas komt, dat wij enkel als kleinkinderen beschouwd worden, en er naar het regt, dat met ons zelf geboren is, niet eens meer gevraagd wordt. De wrange vruchten eener theorie, die zich losmaakte van de geschiedenis, met andere woorden die den grond onder haar eigen voeten ondermijnde om voort te bouwen in de lucht, heeft menigeen van alle theorie afkeerig gemaakt, dat is

van alle denken. Zoo werd met de doornen ook de tarwe uitgerukt. Of waarheen, vroeg met regt de eenige staatsman dien wij thans bezitten, "waarheen zal men zich, wanneer het beginsel der praktijk slecht of uitgeput is, keeren dan tot het denken of de theorie?" Zullen wij voor het regt der geschiedenis zoo blind geloovig knielen, dat wij aan alles wat eenmaal geworden is ons krampachtig vasthouden? Past het ons voor onze voorouders, wier kracht in tijdig hervormen bestond, een zoo dwazen eerbied te hebben, dat wij niet meer hervormen? Heet dat hun voorbeeld te volgen en in hun voetstappen te treden? Ja, in hun schoenen die ons te klein zijn geworden of die door den tijd stuk zijn gereten. Lustte het ons hen te volgen op hun weg, we zouden anders handelen. Of past het ons, zoo kinderachtig bang te zijn, dat wij voor alle eigen ondernemingen terugbeven, en nu we toch eenmaal geërfd hebben, liever als vadsige wezens die erfenis verteren, dan zelf de handen uit te steken, om door nieuwe werkzaamheid onzen schat te vergrooten?

Maar het is zoo gevaarlijk, zijn kapitaal in ondernemingen te steken. Men weet wel, wat men heeft, maar niet hoeveel men verliezen kan. Het is zoo; den werkzamen mensch mag het aan moed niet ontbreken. Ik zou met den dichter u kunnen toeroepen: ge moet wagen, want de goden geven geen

pand. Maar ik wil u nog liever een kleine geschiedenis vertellen, die ik van een der grootste anatomen, een geleerde vol geest en frischheid, vernomen heb. Een man was zijn nachtegaal gestorven, die zoo schoon kon zingen. Hij ging naar de markt om een plaatsvervanger te koopen. Hij vond enkel eijeren te koop. Dat kwam hem te gewaagd voor. Wat wist hij, of er wel mannetjes uit zouden komen, en dan nog, zou hij ze in het levèn kunnen houden, en zouden ze ooit zingen? Neen, riep hij mistroostig uit, dat is te veel op het spel gezet, dan houd ik maar liever mijn dooden nachtegaal. Wijze voorzigtigheid, niet waar! Dat was nu de echte behoudsman, die met jeugdige waaghalzen geen gemeenschap zou willen hebben. Lacht het u niet toe, zijn voorbeeld te volgen?

Maar gij kunt het niet, al mogt gij het willen. Al die bespotters der theorie, ze hebben er hun eigen theorie op; al die verachters der wijsbegeerte, ze houden hun eigen wijsbegeerte achter zich verstoken. Het is er vaak een naar, maar het is er dan toch een. Nemen we er maar de proef van. De wetten van den staat, zooals ze historisch geworden zijn, die noemt gij regt? — Zonder twijfel. — Dus ook de onregtvaardige wetten zijn regt? Maar ik wil zoo goede mannen niet in verlegenheid brengen. Ik wil slechts laten zien wat er in hen steekt. Die

wetten zijn door den staat gegeven, en daarom verbinden zij ons? — Juist begrepen. — Maar wat gaat die staat zelf ons aan? Waardoor, met wat regt (vergeeft mij dit woord), verbindt die ons? — Omdat hij de magt bezit. — Ik versta u. Dus magt is regt. Zou dat geen theorie, geen wijsbegeerte zijn? Als mijn geheugen mij niet bedriegt, heb ik die leer meer vernomen, zoowel in de scholen der oudheid als in die der nieuwere wetenschap. Inderdaad, mijne vrienden! ge zijt, zonder het te weten of te willen, wijsgeeren geworden. Maar van gindsche zijde hoor ik op mijne vraag: met wat regt verbindt ons de staat? nog een ander antwoord. Men roept mij toe: uw vraag komt niet te pas; de staat is er, en in zijn bestaan ligt zijn regt. — Misschien is het verschil tusschen de twee antwoorden niet zoo groot; bestaan en magt schijnen elkaâr al zeer nabij te komen. Doch ik wil mij hierbij niet ophouden. In het bestaan vindt gij het regt? Het is dus, als ik u wel versta, uwe spreuk: wat is, dat is regt, dat is redelijk. En ge zoudt geen wijsgeeren zijn, geen theorie bezitten. Drijft uwe bescheidenheid niet te ver; als ge niet in Hegel's school zijt geweest, dan is waarlijk uw genie zoo oorspronkelijk als het zijne.

Stel eens, het ware u mogelijk zonder wijsbegeerte te blijven. Zou het wenschelijk zijn? Gij ducht de

gevaren. Maar die gevaren bestonden daar alleen, waar de wijsbegeerte de geschiedenis op zijde had gestooten en den steun der ervaring had versmaad. Waar die klip vermeden wordt, daar is geen gevaar. Regt en staat verschijnen daar als de openbaringen der zedelijke wereldorde in het rijk der vrije, redelijke menschen. Het regt van het bestaande en het regt tot hervorming vinden er gelijken waarborg, want in al de ontelbare golven, die elkander voortstuwen, ziet het oog één zelfden stroom. Ook in het heden leeft een der vormen van het eeuwige regt, maar het is zijn laatste, zijn beste vorm niet. Ook de gebrekkigste staat, die hervorming eischt, al moet het ook door een wilde omwenteling zijn, is nog met vasten band aan het zedelijke leven verknocht, en het ware goed, als tegenover de latere droomerijen over het heerlijke van den natuurstaat, de betere leer, door Plato, zoowel in zijn Protagoras als in zijn Krito reeds gepredikt, ieder voor den geest was. Zelfs de hevigste omwenteling breekt niet den staat, maar enkel den staf der regering. Eeuwig boven alle wisselingen verheven leeft de staat voort, om zijn wezen op telkens volmaakter wijze te openbaren. Niet als blinde werktuigen sleept ons de gang dier volmaking mede; maar als verstandige arbeiders werken wij zelf die volmaking. Zoo wordt het ons mogelijk, zoo wordt

het ons pligt, te hervormen met wijsheid; van geschiedenis en wijsbegeerte wordt die wijsheid geleerd.

Zal het misschien alleen den godgeleerde geoorloofd zijn, hare scholen voorbij te gaan? Inderdaad kan het ons niet bevreemden, wanneer de strenge dogmatikus, hij moge ouderwetsch of nieuwerwetsch, regtzinnig of vrijzinnig heeten, de bewering uitspreekt, dat voor hem de geschiedenis weinig waarde heeft. Zijn stelsel is de waarheid; wat gaan hem de duizende dwalingen aan, die 's menschen rede hebben verbijsterd? Zijn leer is een afgesloten geheel; hij kan met onomstootelijke zekerheid bewijzen, dat haar beginsel onwrikbaar is, en dat al hare deelen op dat beginsel rusten. Het moge een niet onaardige bevrediging der nieuwsgierigheid zijn, te weten wat door anderen zoo al gemeend is, en hoe ver zij van de waarheid zijn afgeweken; maar welken invloed zou het op zijn stelsel kunnen hebben?

Een krachtige figuur pleegt zulk een dogmatikus te zijn; vol geestdrift voor zijne zaak die hij voor de zaak Gods wil laten doorgaan; nooit zonder het ontbloote zwaard in de hand om in den naam der eeuwige waarheid den geringsten twijfel, die alleen uit onreinheid van het hart kan spruiten, te straffen; in veler oog benijdbaar om de vastheid zijner oogenblikkelijke overtuiging, die hij met warmte weet te prediken en in anderen over te storten. Maar is hij

ook een edele figuur? De eeuwen, die achter ons liggen, weten ons meer van zijn werk te spreken, dan de tijd waarin wij leven. Want in onze dagen hoort hij minder te huis; waar hij zich nog vertoont, treedt hij als een gestalte uit vervlogen tijden op, juist daardoor voor menigeen dubbel aantrekkelijk. In allerlei partijen aanschouwen wij hem op het veld der geschiedenis; niet enkel de kerk, die zich de alleen zaligmakende noemt, kan op hem bogen; met de hervorming is zijn geslacht niet uitgestorven; ook in het rationalisme is hij te vinden. Een glimlach komt ons om de lippen, als hij in het laatste geval zich met den eerenaam van vrijzinnig wil tooijen. Ware vrijzinnigheid is met zijn wezen niet te vereenigen; zijn natuur is onverdraagzaamheid, geestelijke hoogmoed, liefdelooze verkettering.

Vooral aan de beoefening der geschiedenis is het te danken, dat hij tegenwoordig zeldzamer is dan voorheen. Men kent den invloed, dien een ketterhistorie, ook waar zij ten doel had alle meeningen aan ééne ontwijfelbare regtzinnigheid te meten, heeft uitgeoefend. Als de zon opgaat, kan de nacht niet blijven heerschen. Die zich in de donkere cel van zijn kerkelijk stelsel of van zijn eigen partijleer opsluit, kan zich ligt verbeelden, dat er daarbuiten geen wereld meer is. Maar die midden op de vrije vlakte staat en naar alle kanten de oogen laat wei-

den, dien kan het niet ontgaan, dat er nog meer land is dan de kleine plek die hij zelf inneemt. De eenvoudige man, die van zijne kindsheid af een vast stel van leeringen als godsdienstige waarheid hoorde voordragen, en die er aan gewoon werd, daaraan alleen den naam van Christendom te geven, kan zich niet voorstellen, dat er ook daarbuiten, dat er ook in andere leeringen, zelfs die lijnregt het tegendeel schijnen te zeggen, een Christendom te vinden is. Alleen voor hem, die de jaarboeken der geschiedenis heeft gelezen, kan zulk een licht opgaan. Niet altijd werd er gedacht zoo als hij zelf denkt; in menige eeuw zou hij veroordeeld en uitgestooten zijn; en toch, ook toen was de geest van Christus werkzaam. Sedert meer dan achttien eeuwen schaart zich het beschaafdste deel der menschheid om het kruis van den grootsten menschenzoon; in onafzienbare rijen strekken allen de handen dankend en jubelend naar hem uit; maar oneindig verscheiden zijn de toonen van hun lied. Meer zelfs dan er talen zijn, zijn er vormen waarin hij vereerd, beleden, gevolgd wordt. Zou slechts één van die vormen hem, één slechts den Vader welgevallig zijn? En zou, terwijl zij die u omringen even ernstig, even eerlijk gezocht hebben als gij, door u alleen die vorm zijn gevonden? Gij kent dat schoone woord: aan de vruchten zal men den boom kennen, en die andere

ons zoo dierbare uitspraak: hieraan zullen ze bekennen, of gij mijne leerlingen zijt, zoo gij liefde hebt onder elkander. Welnu dan, zijt gij het alleen die vruchten draagt? Bloeit slechts binnen uw omheining de plant der liefde? Blinde haat alleen, die op eigen geregtigheid roem draagt, om anderen ter helle te doemen, kan het beweren. Hoog staat de zon aan den hemel; gij dwaas, zult gij zeggen: hier, waar ik sta, alleen is het licht; het licht schijnt overal, zie rondom u, en verheug u in den rijkdom zijner stralen. Ook in de donkerste eeuwen des Christendoms heeft het geschenen; zoo het ooit ware uitgedoofd, welke hand zou het weêr ontstoken hebben? Wat ons van het regt en den staat bleek te gelden, dat geldt ook hier: de vormen vergaan, maar het wezen blijft; het ligchaam sterft en wordt met een ander verwisseld, de geest sterft niet. Gelijk alles, wat in de wereld der menschen zich vertoont, heeft ook het Christendom zijn geschiedenis. Reeds in zijne eerste eeuwen waren de Joden anders dan de Grieken; en in beider gemoed opgenomen, moest het een verschillende gedaante krijgen. Zoo is het gegaan tot op den huidigen dag. Daar vereenigt het zich met blijmoedigheid, met veerkracht, met wetenschap; hier hecht het zich aan verdriet, aan zwakheid, aan onkunde. Ginds wordt het de godsdienst van de doornenkroon en het kruis; met wee-

moedigen blik ontvlugt de pelgrim het werkzame leven; vroome dweeperij verlamt de kracht die het leven moest heiligen; de moeder der smarte stijgt op den troon des hemels. Hier daarentegen wordt het de godsdienst der opstanding; een nieuw, een hooger leven ontwaakt; een verfrisschende en bezielende adem gaat over de menschheid; de slappe knieën worden stevig en alle krachten worden ingespannen; met kunst en wetenschap, met handel en nijverheid, met maatschappij en staat wordt een verbond van weêrkeerige hulp gesloten; heiliging en versterking des levens wordt het groote doel. Welk een verschil! en toch één stengel draagt die beide bloemen. Zou ons oog enkel de eene willen zien? Indien wij het Christendom waarlijk liefhebben, indien het ons meer dan een zaak der lippen, indien het ons een zaak van het hart is, zouden we dan niet wenschen, zouden we ons niet beijveren, om het te leeren kennen in zijn vollen rijkdom, in de verscheidenheid zijner krachten? Het kan ons niet genoeg zijn, het te beschouwen zooals het hier of zooals het daar werkt; overal willen wij het gadeslaan, nergens kan het ons onverschillig zijn. Door zijn stichter zelf is het bij het zaad vergeleken, waaruit de teedere plant ontkiemt, die opgroeit tot een stevigen boom, in welks takken de vogelen des hemels hun nest bouwen. Wie onzer

zou niet begeerig zijn, het leven dier plant in zijn geheel te kennen? Wie onzer zou het boek der Christelijke geschiedenis ongeopend willen laten?

Wat er ons vooral toe dringen moet, om dat boek te openen en te lezen, dat is de erkenning, dat de vorm des Christendoms, waarin wij denken en leven, zelf in die geschiedenis staat. In een andere eeuw, in een ander volk, we zouden anders denken en willen dan thans. Zouden we het niet op hoogen prijs stellen, ons zelf te kennen? Maar geen zaak wordt begrepen dan in haar ontstaan. Om met juisten blik te doorzien wat we zijn, behooren we te weten, hoe wij het zijn geworden. Zoo alleen wordt het ons mogelijk te beoordeelen, welke looten frisch en vol levenskracht zijn, en waar het dorre hout is; wat in onzen godsdienstvorm het vergankelijk gevolg is van tijd en plaats, en wat met het eeuwige wezen des Christendoms innig zamenhangt.

Maar als wij eens dien weg betreden, dan opent zich, zijn wij op de hoogte gekomen, voor ons oog een nog veel ruimer veld. Ook het Christendom zelf is een historisch verschijnsel. Voor den God der vaderen boog zijn stichter de knieën, voor den God van Abraham, Isaäk en Jakob. Van den kruisheuvel gaat onze blik naar den berg der wetgeving; om het Christendom te verstaan, ontvouwen

wij de godsdienstrollen van Israël; het lied van den koninklijken zanger en de taal der profeten ruischt welluidend ons in het oor. Wonderbaar kroost van Abraham! waart gij geroepen om in de rij der volken een geheel eenige rol te spelen? Was voor u de taak bestemd, om de belijdenis van één eenigen God te handhaven op aarde? Of was dat grootsche werk voor u in gemeenschap met al uw Semitische broeders bewaard? Is uwe bestemming een geheel andere dan die van het Arische ras? Is het misschien voor u beiden weggelegd, de groote taak der menschheid te voltooijen, en den tempel te bouwen eener reine godsdienst, die geen enkele levenssfeer stoort maar alle levenssferen doordringt en heiligt? Reeds hebt gij u met elkander verbroederd, en van die verbroedering kan de godsdienst, zoo als ze thans bij ons is, getuigen. Hoe onberekenbaar groot was niet de invloed der Grieksche wijsbegeerte, der Grieksche beschaving. Zelfs toen het Christendom, van Israël uitgegaan, reeds eeuwen lang had geheerscht, was de wijsheid van Griekenland noodig om de vonk van een nieuw leven te ontsteken. De Grieken hebben zich gebogen voor het kruis van Golgotha; maar de stralen der Grieksche wetenschap zijn op dat kruis gevallen en hebben het verlicht. Nog heden ten dage worden de predikers des Christendoms ook

in de scholen der klassieke oudheid gevormd. Zoo is de band geknoopt tusschen de Semitische en de Arische menschheid. En in dien band worden telkens nieuwe volken opgenomen; ook de wildste Negerstammen worden niet uitgesloten. Heerlijke gedachte! Zoo wortelt in ons hart de overtuiging, dat de geheele menschheid één is; zoo staat de wetenschappelijke belijder des Christendoms op het onafzienbare veld van de geschiedenis der godsdienst.

Maar ook op dat der wijsbegeerte. Of zou er in die beweging geen eenheid, in dien loop der godsdiensten, die ontwikkeling der vormen van het Christendom geen orde, geen wet te herkennen zijn? Staan al die godsdiensten, al die vormen gelijk, alle op dezelfde hoogte? Drukken ze alle het wezen der godsdienst even rein en even volledig uit? Zijn ze alle even geschikt, om de menschheid haar verheven doel te doen bereiken? Mag het ons onverschillig zijn, welke wij de onze noemen, en verdienen aller stichters dezelfde eerekroon? Zij alleen konden het beweren, die aan alle godsdiensten het leven ontnamen, ze alle van haar vleesch beroofden en nergens iets anders overlieten dan het dorre skelet. Al die geraamten waren zeker aan elkander gelijk; overal had de dood de plaats der volle levenskracht ingenomen. Maar is het ons juist om die levenskracht te doen, wie

onzer zal dan bekrompen genoeg zijn, om de verscheidenheid te miskennen, waarin zij voor ons optreedt? Niemand is zoo onnoozel, die alle regten met elkander gelijk zal stellen, omdat ze toch alle regt zijn. Maar niemand zij dan ook zoo onnoozel, om in de godsdiensten het hoogere en het lagere voorbij te zien. Ook hier geldt het weêr: aan de vruchten kent men den boom. En zou ons het regt ontbreken, om op de vruchten des Christendoms te wijzen? Het is zoo, ook op steenige plaatsen en in de doornen is het zaad gevallen; daar kwamen de vogelen en aten het op, hier werd het door de doornen verstikt. Maar toch, waar het in goede aarde viel, daar wies het op en bragt vruchten voort, meer dan eenige andere godsdienst ze voortbrengen kon. Dat hebt gij nooit willen ontkennen, onsterfelijke Lessing! al heeft kleingeestigheid het u voor de voeten geworpen en het in uw beroemde gelijkenis der drie ringen gelezen. Uw schoone gedachten over de opvoeding des menschdoms waarborgen ons het tegendeel. Gij zaagt het kind tot knaap, den knaap tot jongeling, den jongeling tot man opgroeijen. Het Christendom was u de godsdienst der rijpe mannelijke kracht.

Ook in dat Christendom zelf is de geschiedenis geen toevallige rij van elkander opvolgende toestanden, maar orde en ontwikkeling. Dezelfde wet,

die de menschheid naar het Christendom heendringt, drijft ook de Christenen voorwaarts en regeert hun beweging. Met opmerkzamen blik volgt de wijsgeer den grooten gang, en overal vindt hij dezelfde wet: toenemende heerschappij van den geest. Zoo komt hij tot de overtuiging, dat de hoogste, de volmaakte godsdienst niet meer te zoeken is, maar dat zij der menschheid reeds voor achttien eeuwen is geopenbaard, toen dat woord gesproken werd, het heerlijkste dat ooit vernomen is: God is een geest, en die hem aanbidden moeten hem aanbidden in geest en in waarheid. Al de volgende eeuwen hebben niets hoogers, niets beters gebragt. Daarin alleen heeft haar ontwikkeling bestaan, dat zij dit groote beginsel hebben leeren begrijpen, het dieper en reiner hebben opgevat en in al de deelen van het leven ingevoerd. Ze hebben niets nieuws geleverd; ze zijn nog altijd bezig om den zuurdeesem het geheele meel te laten doorzuren. Wat is de hervorming anders geweest dan de herstelling van dat beginsel, dat een eeuwige toekomst voor zich heeft? Luther is niet meer dan Christus geweest; Christus dienaar en volgeling te zijn, dat was zijn eenige roem, gelijk het die van een Paulus, een Johannes was. Na de hervorming is er aanhoudende beweging in de Christenwereld, maar al die be-

weging is alleen het kwijnen en het herleven van dat beginsel. Ook onze tijd is in barensnood; indien hij een vrucht voortbrengt, die in het leven kan blijven, het zal op nieuw herstelling en bezieling dier oude grondwaarheid zijn. Zoo vloeit de stroom niet buiten de landpalen des Christendoms, alle ontwikkeling is vooruitgang in den geest van Christus.

Doch het is niet alleen om de wet van het leven der Christelijke volken te verstaan, dat de godgeleerde aan de wijsbegeerte behoefte heeft. Nog voor een ander doel is zij hem onmisbaar.

Misschien stelt gij u met menigen wijsgeer de zaak zoo voor, dat de godgeleerde zich daarom met de wijsbegeerte moet inlaten, omdat deze hetzelfde onderwerp, de kennis van God, met hem gemeen heeft, waarbij dan dit onderscheid wordt beweerd, dat zij het inderdaad tot kennis brengt en dus hare belofte vervult, terwijl de godgeleerdheid alleen tot geloof voert en dus in hare taak te kort schiet. Zulke voorstellingen zijn echter weinig in staat, om tusschen de beide magten eensgezindheid te stichten. Het laat zich niet regt inzien, wat er voor de eene partij te doen blijft, wanneer door de andere reeds alles gedaan is. Ware de wijsbegeerte als een hoogere trap der godsdienst te beschouwen, wien zou het in den zin komen, het

hoogere standpunt telkens weêr met het lagere te verruilen? Ik kan dan ook aan deze beschouwing geen hoogere waarde toekennen dan aan de lijnregt tegenovergestelde, die van de godgeleerdheid een geopenbaarde en daarom ontwijfelbare, van de wijsbegeerte een bloot menschelijke en daarom onzekere kennis wacht. Men zou dan moeijelijk een ander besluit kunnen nemen, dan om het zwakke kunstlicht uit te blazen en het volle natuurlijke licht der zon te genieten. Die het tegendeel wilde doen, en het van God gegevene ter zijde stellen, om met ongeloofelijke inspanning van kracht zich iets veel geringers te verwerven, zou aan den man uit het bekende gedicht gelijk zijn, die de schoone riddergoederen, van zijne voorouders geërfd, te gelde maakte, om zich een onbeduidende boerenhofstede te kunnen aanschaffen.

Hoe het zij, voor dergelijke voorstellingen, die aan beide partijen hetzelfde onderwerp toekennen, om het door de eene goed, door de andere slecht te laten behandelen, kan er geen plaats zijn in een wereldbeschouwing, die de wijsbegeerte tot het eindige beperkt, het oneindige, goddelijke, buiten hare grenzen stelt. Zij kent aan de wijsbegeerte een geheel andere taak toe dan de kennis van God en zijne betrekking tot den mensch. In haar wordt

de godgeleerde opgeroepen, om zich met de wijsbegeerte bezig te houden, niet om van haar nog eenmaal een rij van gedachten over God te ontvangen, in overeenstemming of in strijd met die welke hij reeds bezit, maar om van haar de grensscheiding te leeren kennen, die er tusschen het gebied der godsdienst en het gebied der wetenschap is. En zou deze kennis voor den godgeleerde niet van het uiterste gewigt zijn? Kent hij die grenzen niet, dan loopt hij gevaar ze telkens te overschrijden. En indien hij ze overschrijdt, indien hij inbreuk maakt op het gebied der natuurkunde, der historie, der zedeleer, der staatswetenschap, zoo maakt hij niet alleen zich zelf belagchelijk, maar hij brengt ook een onberekenbare schade toe aan de godsdienst, die hij in de oogen der verstandigen tot een voorwerp van minachting en spot, van hoon en haat vernedert. Ook bij de godsdienst is het waar, dat de ijver van vrienden dikwijls meer kwaad doet dan de tegenstand van vijanden. Die haar laat ingrijpen in hetgeen buiten haar regtsgebied ligt, bereidt een omwenteling voor, die haar de regtmatige kroon dreigt te ontweldigen. Maar die haar binnen haar wettig terrein houdt, zoodat hare uitspraken onmogelijk met die der wetenschap in strijd kunnen geraken, die heeft voor een verzet der wetenschap, een weêrzin der

beschaafden niet te vreezen. Voor den godgeleerde, die het regt der godsdienst wil handhaven, is het de hoofdzaak, dat hij niet te veel, dat hij niets wat buiten de godsdienst ligt, haar misschien zelfs vijandig is, trachte te verdedigen. Daarom past het hem, haar wezen, de plaats die zij in het menschelijke inneemt, hare grenzen naauwkeurig te kennen. Het is de wijsbegeerte alleen, die den mensch tot het voorwerp harer onderzoekingen maakt en het geheel zijner voorstellingen overziet, van wie hij die kennis kan leeren.

Is het mij gelukt, het bewijs te leveren, dat geen der wetenschappen aan hare roeping kan voldoen, als zij den steun van geschiedenis en wijsbegeerte versmaadt, ik vraag ten slotte nog voor éene opmerking uwe aandacht. Reeds bij de behandeling van regts- en godgeleerdheid kon het u niet ontgaan, hoe innig die beide grondwetenschappen zamenhangen. De wijsbegeerte der godsdienst kon niet van de geschiedenis der godsdienst, de wijsbegeerte van het regt en den staat niet van de geschiedenis van het regt en den staat worden gescheiden. Het begrip van dien zamenhang wint meer en meer veld. Een onwijsgeerig geschiedschrijver is even weinig in aanzien als een onhistorische wijsgeer. Er is echter nog een naauwer verband dan het reeds aangevoerde. Zoo vast slui-

ten zich geschiedenis en wijsbegeerte aan elkander, dat ze ook elkaars gebied betreden en er weêrkeerig haar gezag oefenen. Ook de wijsbegeerte heeft zelve haar geschiedenis, evenzeer als de natuurkunde, het regt, de godsdienst. Het mag den wijsgeer tot bescheidenheid stemmen, die, ware er op zijn gebied geen verandering, geen volmaking meer, op een hoogte zou staan, die bovenmenschelijk mogt heeten. Maar omgekeerd, ook de geschiedenis heeft hare wijsbegeerte. Zij is geen spel van het toeval; er heerscht ontwikkeling, orde en wet in haar beweging; zij heeft een plan, een doel, dat in bevrijding van den mensch, in bestendigen voortgang naar het bewustzijn dier vrijheid te zoeken is. Zoo reiken wijsbegeerte en historie elkaar de zusterhand, en terwijl alle wetenschappen vrijwillig hare heerschappij eerbiedigen, verbruiken zij hare kracht niet in onderlingen strijd, maar versterken haar gezag door vrede en wederzijdsche hulp.

En nu dan, jongelingen, die een nieuw studiejaar aan onze hoogeschool wilt intreden, gij hebt gehoord, wat er van u gevorderd wordt, zoo gij ieder in de wetenschap, die gij gekozen hebt en waaraan gij het leven zult wijden, niet laag langs den grond wilt voortkruipen, maar fier en krachtig u in de hoogte verheffen. Zal ik nog vele

woorden gebruiken om u in ijver te ontsteken? Ik acht het onnoodig. Wijs hem, die zich ten wedloop heeft aangegord, het doel, en het is genoeg te zorgen, dat zijne voeten niet gebonden zijn.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.